

мазмунига янгица назар ташлаш, унда ўзи учун кизикарли ва аҳамиятлисина топиш ҳамда таълимга нисбатан мотивацияли-қадриятли муносабатни шакллантириш имконини беради.

Юқорида баён қилинганлардан келиб чиқиб, шуни баён қилиш мумкинки, педагогик артистизм, унинг структураси ва функцияси, шунингдек, ўқитувчи шахси структурасидаги роли; педагог-артист меҳнатининг

мақсади, вазифалари ва натижаларини кўриб чиқиш бўлажак ўқитувчининг таълим жараёнида актёр бўлишга интилишига олиб келиши мумкин бўлган истиқболларни аниқ тасаввур қилиш учун муҳим ҳисобланади. Табиийки, ҳозирги шароитда ҳар бир ўқитувчи ёрқин ифодаланган педагогик артистизм элементларини мустаҳкам эгаллаши зарур.

Адабиётлар

1. Педагогик атамалар лугати. // Тузувчи муаллифлар: Джураев ва б., -Тошкент: "Фан", 2008. 196-б.

2. Фарберман Б.Л. Передовые педагогические технологии. – Ташкент: "Фан", 2000. –С.120.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада педагогик артистизм, унинг структураси ва функцияси, шунингдек, ўқитувчи шахси структурасидаги роли; педагог-артист меҳнатининг мақсади, вазифалари ва натижалари баён этилган. Шунингдек, ички ва ташқи артистизм, педагогик артистизмнинг таркибий қисмлари, у бажарадиган роллар таҳлил қилинган.

РЕЗЮМЕ. В данной статье описывается педагогическое мастерство, его структура и функции, а также его роль в структуре личности педагога; описаны цель, задачи и результаты работы педагога-художника. Также анализируются внутренний и внешний артистизм, педагогический артистизм, его составные части, роли, которые он выполняет.

SUMMARY. In this article there is presented pedagogical skill, its structure and functions, as well as its role in the structure of the teacher's personality; the purpose, tasks and results of the work of the teacher-artist. It also analyzes internal and external artistry, the components of pedagogical artistry, the roles that it performs.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ ВОСИТАСИДА ҲОЗИРЖАВОБЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Г.А.Туребекова – ассистент ўқитувчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институтини

Таянч сўзлар: бошланғич синф, ўқувчи, ҳозиржавоблик, халқ оғзаки ижоди, кўникма.

Ключевые слова: начальная школа, ученик, отзывчивость, фольклор, умение.

Key words: elementary school, student, responsiveness, folklore, skill.

Бошланғич синф ўқувчиларда ҳозиржавоблик кўникмаларини шакллантириш ўзига хос долзарблик касб этмокда. Бошланғич синф ўқувчиларида ҳозиржавобликни шакллантиришда қайси ўқув предметлари алоҳида имкониятларга эга деган ҳақли савол туғилади. Маълумки, бошланғич таълим жараёнида ўқувчиларнинг лаёқатлари жадал ривожланади. Ўқувчиларда ҳозиржавобликни шакллантиришда ўқитувчи кўпроқ ўқувчиларнинг индивидуал шахсий тажрибаларига таяниши лозим. Атрофдагиларнинг ҳиссий ҳолатини тушуниш ва уларни қабул қилиш ҳозиржавобликнинг шаклланишида муҳим аҳамиятга эга. В.В.Зенковскийнинг таъбири билан айтганда “Ҳиссий ҳолатлар, ҳодисалар ўқувчининг шаклланишида бирламчи аҳамиятга эга. Чунки унинг руҳий ҳолатида ҳиссийатлари марказий ўринни эгаллайди. Ҳиссийатлар ўқувчининг табиати ва хулқ-атворини ифодалайди”. Ўқувчиларда ҳозиржавобликни муваффақиятли шакллантириш уларда инсонга қадрият сифатида ёндашиши имконини беради. Шу асосда суҳбатдоши билан ўзаро мутоносиб жиҳатларини танлаш, улар билан ўзаро муносабатга кириш йўллари танлаш имконини беради.

У ёки бу савол, ҳодисаларга муносабат билдириш ёки жавоб қайтариш педагогикада ҳозиржавоблик ҳисобланади. Ҳозиржавоблик турли таъсирларга нисбатан осон, енгил муносабат билдиришни ағлатади. Ижтимоий ҳолатлар, суҳбатлар, суҳбатдошларнинг ўзига хослиги, ўқувчининг ўзи ва уни ўраб турган ижтимоий муносабатларга жавоб қайтаришини талаб қилади. Ўқувчиларда ҳозиржавоблик кўникмаларининг муваффақиятли шаклланиши ўқувчининг психологик жиҳатдан унга йўналганлигига боғлиқ. Ҳозиржавоблик бошланғич синф ўқувчиларининг бевосита ёки билвосита ўз ҳис-туйғуларини бошқаришига боғлиқ. Бошланғич синф ўқитувчилари ўқувчиларда ҳозиржавобликни шакллантириш жараёнини ташкил этишда улар ўз ҳиссийатларини онгли тарзда бошқаришларини ҳисобга олиши муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун ўқувчилар биринчи навбатда ўзлари ҳақидаги билимларга ҳам эга бўлишлари муҳим. Чунки бошланғич синф ўқувчилари ўз кечинмалари, муносабатларини ифодалашга мойил

бўладилар. Бироқ уларда зарур тажрибанинг етишмаслиги туфайли ўз кечинмалари ва ҳиссийатларини баён қилишда қийинчиликларга дуч келадилар. Мазкур ҳиссийатлар ҳозиржавобликни шакллантиришнинг эмоционал соҳаси билангина боғлиқ эмас. Балки, ўқувчининг хулқ-атворида ҳам алоқадордир[1].

Ҳозиржавобликни шакллантиришда ўқиш дарслари алоҳида педагогик имкониятларга эга. Чунки ўқиш дарсларида ўқувчи шахсининг кўп қиррали ривожланиш жараёни амалга ошади. Чунки ўқиш дарслари ўқувчиларнинг нафақат эстетик эҳтиёжларини таъминлашга хизмат қилади, балки, уларни гўзаллик билан ошно қилиб, ҳиссий фаолликларини ва сўз бойликларини ривожлантиришга хизмат қилади. Ўқиш дарсларида ўқувчиларда бир қатор шахсий сифатлар шаклланади. Жумладан, таҳлил қилиш, қайғуриш, кечинмаларни ҳис этиш, ҳамдардлик, ўзаро муносабатга киришиш, ўз истакларини англаш, муносиб жавоб қайтариш қабилар қиради.

Бошланғич синф ўқувчиларида ҳозиржавобликнинг шаклланиши бадий адабиёт намуналари билан мулоқотга киришиш натижасида амалга ошади. Айнан бадий адабиёт намуналари ўқувчиларга ҳиссий таъсир кўрсатишнинг қулай воситаси ҳисобланади. Бадий адабиёт намуналари воситасида ўқувчиларнинг билимлари бойийди, тасаввурлари кенгайди ва зарур кўникмалар шаклланади. Бадий асарларда муаллифлар табиий манзаралар, бадий ифодалар, қаҳрамонларнинг хатти-ҳаракатлари, суҳбатлари, ҳис-туйғулари, фикрлари, атрофдагиларга муносабатларини тасвирлайдилар. Бадий адабиёт намуналарининг муҳим намуналаридан бир ўқувчиларнинг тасаввур ва идрокини ривожлантиришдан иборат. Ўқувчилар воқеълар, унда қаҳрамонларнинг характери билан аниқлашлари учун қулай шароит яратилади. Бунда ўқувчиларга асар қаҳрамонлари кўмаклашади. Шу билан бир қаторда ўқувчиларнинг жавоблари, ҳис-туйғулари, фикрлари фаоллашади. Улар қаҳрамонлар билан биргаликда тасвирланган воқеъларни ҳис этадилар. Асар қаҳрамонларининг кечинмаларини қабул қилиб, уларга ҳамдард бўладилар. Қаҳрамонларнинг ғам ташвишлари, шубҳа-гумонлари, қувончларини ўзлариникидек қабул қиладилар.

Бошланғич синф ўқучиларида ҳозиржавоблик кўникмаларини шакллантиришда синфдошлар орасида инсоний муносабатларни таркиб топтириш муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун уларда ахлоқий сифатларни шакллантириш талаб қилинади. Бу соҳада ўқиш дарслари алоҳида педагогик имкониятларга эга. Бадий адабиёт намуналари ўқувчиларнинг маънавий-ахлоқий жиҳатдан ривожлантириб, тасаввурлари ва тушунчаларини бойитади. Уларнинг онги ва ҳиссиётларини бойитади. Шу билан бир қаторда ҳозиржавоблик кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Ўқувчиларда ҳозиржавоблик кўникмаларини шакллантириш учун ўқиш дарсларида бошланғич синф ўқувчиларида бадий қаҳрамонлари тимсолида идеални шакллантириш муҳим аҳамиятга эга. Ўқувчилар уларни ҳаяжонлантирадиган қаҳрамонларни излашга ҳаракат қиладилар. Мазкур қаҳрамонларнинг кечинмалари ўқувчиларнинг ҳиссий оламига таъсир кўрсатади [2]. Ўқувчиларда ахлоқий сифатлар ва ҳозиржавобликни шакллантиришда бадий асар қаҳрамонлари айниқса дostonлар ва эртақлардаги қаҳрамонлик намуналарини кўрсатган шахслар намуна вазифасини ўтайди. Масалан “Уч оғайни ботирлар”, “Тўмарис”, “Широк”, “Алпомиш”, “Авазхон”, “Гўрўғли” каби дoston ва эртақлар шулар жумласидандир. Шунинг учун ҳам ўқувчиларни асар қаҳрамонларининг шахсий сифатлари билан яқиндан таништириш муҳим аҳамиятга эга.

Бошланғич синф ўқувчиларида ҳозиржавоблик кўникмаларини шакллантиришнинг асосий шартларидан бири уларнинг тажрибаси ва идрокини ривожлантиришдан иборат. Бунда бадий асарлар муҳим восита бўлиб хизмат қилади. Ўқувчиларда ҳозиржавобликни шакллантиришнинг муҳим шартларидан яна бири ўқиш дарсларида дидактик вазиятлар яратишдан иборат. Бундай вазиятлар ўқувчиларда рефлексив-баҳоловчи кўникмаларни шакллантиришга хизмат қилиши лозим. Ушбу жараёнда ўқитувчи ўқувчиларни умуминсоний қадриятлар билан яқиндан таништиришга муваффақ бўлади. Шу асосда ўқувчиларда ахлоқий ҳис-туйғуларни шакллантиришга муваффақ бўлади. Маънавий қадриятларни моҳиятини англаш натижасида ўқувчилар уларни шахсий тажрибаларига сингдирадилар. Эртақлар асосида ташкил этилган вазиятларни ўқувчилар билан биргаликда таҳлил қилиш натижасида ўқувчиларда эртақ қаҳрамонларига хос бўлган ижобий хулқ-атвор тажрибаси таркиб топади. Бу тажрибадан ўқувчилар муайян вазиятларда фойдаланадилар. Натижада ўқувчиларда ҳиссий жавоб ва эмпатияга мойиллик мотивацияси таркиб топади.

Ўқувчиларда ҳозиржавобликни шакллантиришга йўналтирилган ўқиш дарсларида ўқувчиларнинг ижодий топшириқларни бажаришларига ҳам шароит яратиш талаб қилинади. Бу ижодий иш турлари сирасига ҳикоя қилиш, эртақнинг муайян қисмини унинг қаҳрамонлари номидан сўзлаб бериш қабиларни киритиш мумкин. Бундай топшириқлар ўқувчиларга асар қаҳрамони ҳолатига кириш, уни тушуниш

имконини беради. Шу билан бир қаторда ўқувчилар муаллиф томонидан асар матнида баён қилинган кечинмаларни ҳам тушуниш, ҳис этиш имкониятига эга бўладилар. Дарснинг яқунловчи қисмида ўқувчилар эгаллаган билимларини ва бадий асар ҳақидаги таассуротларини умумлаштирадилар. Шу билан бир қаторда асар қаҳрамонларининг ҳиссий ҳолатини идрок этишга муваффақ бўладилар ва ундан таъсирланадилар [3].

Мазкур топшириқлар билан бир қаторда турли эртақларга ишланган иллюстрациялар асосида мантикий фикрлаш, рефлексиялашга оид машғулотлар ташкил қилинади. Ўқувчилар асар қаҳрамонларининг характериға хос бўлган сифатларни алоҳида қизиқиш билан ажратадилар. Шу асосда улар асар қаҳрамонларининг ҳиссий кечинмаларини аниқ ифодалашга муваффақ бўладилар. Аксарият ўқувчилар асар қаҳрамонларининг ташки қиёфасига эътибор қаратсалар, бошқа бир гуруҳ таълим олувчилар уларнинг кечинмалари, хатти-ҳаракатларини таҳлили қилишга интиладилар. Кўриниб турибдики ўқувчилар бадий асар мазмунини чуқурроқ таҳлил қилиш натижасида масаланинг моҳиятини англаб етадилар ва унга ҳозиржавоблик билан муносабат билдирадилар. Ўқувчилар асар мазмунига чуқурроқ кириб борганлари сари ахлоқий меъёрларнинг мазмун моҳиятини англайдилар ва ўзлари учун мақбул танловни амалга оширадилар. Бошланғич синф ўқувчилари эртақ қаҳрамонлари билан, уларнинг кечинмалари, ташвишларини баҳам кўрадилар, улар билан яшай бошлайдилар.

Бошланғич синф ўқувчиларида ҳозиржавоблик кўникмаларини шакллантиришдан кўзда тутилган асосий мақсадлардан бири уларни ижтимоий ҳаётга онгли муносабатда бўлиш, тезкор қарорлар қабул қилишга тайёрлашдан иборат. Шу орқали ўқувчиларда ижтимоий ҳодисалар ва ижтимоий жараёнларга нисбатан ҳозиржавоблик билан муносабатда бўлиш кўникмаси шакллантирилади. Ҳозиржавоблик кўникмалари ахлоқий меъёрларни ўзлаштириш негизида шакллантирилади. Ҳозиржавоблик орқали ўқувчилар ижтимоий муносабатлар жараёнига киришадилар. Ҳозиржавоблик ўқувчиларга атрофдагилар ва синфдошларини тенг ҳуқуқли субъектлар сифатида қабул қилиш имконини беради. Ҳозиржавоблик кўникмалари ёрдамида ўқувчилар ижтимоий борлик билан ўзаро муносабатга киришадилар.

Эртақлар, суҳбатлар ўқувчиларнинг мустақил муҳокама қилиш ва ҳозиржавоблик билан муносабат билдириш кўникмаларини шакллантиришда самарали дидактик восита бўлиб хизмат қилади. Ўқувчиларга ҳикоялар, эртақлар мазмунини тушуниб муҳокама қилишга йўналтирилган вазиятларни ташкил этиш муҳим аҳамият касб этади. Бундай машғулотларда ўқувчиларнинг эътибори асар қаҳрамонларининг ҳиссий ҳолатига қаратилади. Улар қаҳрамонларнинг ҳиссий кечинмаларини ўзлариники каби қабул қиладилар.

Адабиётлар

1. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М.: -Питер, 2003. –С.140.
2. Абдурахимова Д.А. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг маънавий ахлоқий тарбияси асослари (Халқ оғзаки ижоди материаллари асосида). Монография. – Тошкент: 2016.
3. Сафарова Р.Г. Бошланғич таълим жараёнига татбиқ этиладиган янги ёндашувлар/“Бошланғич таълимни модернизациялаш орқали ўқув-тарбия жараёни сифати ва самарадорлигини ошириш” мавзусидаги бошланғич таълим ўқитувчилари Форуми материаллари. –Тошкент: 2016.
4. Как привлечь внимание на уроке в 1 классе? Советы и рекомендации учителю https://pedsovet.su/ns/6424_kak_uderzhivat_vnimanie_pervoklassnikov

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада бошланғич синф ўқувчиларида халқ оғзаки ижоди воситасида ҳозиржавобликни шакллантиришнинг педагогик-психологик хусусиятлари масалалари кўриб чиқилади.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматривается педагогико-психологические особенности формирования отзывчивости у младших школьников средствами народного творчества.

SUMMARY. This article discusses the pedagogical and psychological features of the formation of responsiveness in younger students by means of folk art.